

Lukáts János

Csak a teste...?

Olvasó és nem olvasó nemzedék

A szépnevű kislány tizenkét éves, korosztályos magyar vízi-bajnok. Jó hírű iskolába jár, a tanulással nincsen gond, a különórákkal sincs, barátok-barátnők összejárnak, falkáznak. A tévében rajzfilmeket és sorozatokat néznek rogyásig.

„...Akáció-Vakáció”, a lelkes irodalom-tanárnő a lelkükre köti, hogy olvassanak a nyáron, jövőre lesz kötelező az *Egri csillagok*, legalább azt az egyet. A gyermeknép hurrog-hujjog – van ebben tiltakozás is, ígélet is. A szépnevű még megnyer két korosztályos versenyt, aztán valódi lesz a vakáció. Augusztus elején találkozom szépnevűvel.

– Hogy állsz az Egri csillagokkal? – kérdezem mellékesen. Int, hogy sehogy. A könyv – ugyebár – hatszáz oldal, azért azzal igyekezni kellene.

– Miért, vagy inkább: miért nem? – óvatosan kérdezem, nehogy megsértsem gyermeki személyiségét, bajnoknői lelkivilágát.

– Tök szar! – közli határozottan, szemében bizalom. Az őszinteséget méltányolni kell, gondolom, aztán meg – magyarul – ennél frappánsabban ki sem fejezhető ez a ténymegállapítás.

Szépnevű elmondja, a huszonötödik oldalig kínlódta el magát egy hónap alatt, és semmit nem ért belőle, de az egész, ahogy van, nem is érdekli.

– Tudod, hogy ez volt a tavalyi szavazáson „A Nagy Könyv”? – nincs szemrehányás a szavaimban, inkább valamiféle meghökkenés. Szépnevű a vállát vonogtja: nem tudja, de nem is érdekli. Ilyen tekintélyelvű érvek nem hatnak rá.

Segélyakciót tervezek a szépnevű nagymamájával: olvassa föl ő a gyerekek a könyvet, délelőtt-délután egy-egy órát. Nagyi örömmel olvas, szépnevű örömmel hallgatja. És Nagyi magyarázza, ami hátul, a könyv jegyzetében van, meg amit megvilágítandónak gondol. Szépnevű kérdez, amit kérdez, amíg el nem unja. Augusztus végére eljutnak a négyszázadik oldalig, szépnevű némiképp megbocsát a könyvnek. Pedig még csak ezután következnek majd a tüffendzsik, az akindzsik, a begler bégek és a janicsár agák. (Mi annakidején betanultuk és egymást illettük ezekkel a magyar fülnek tréfás hangzású, török méltóságnevekkel.)

Én meg előveszem a könyvet, a fiókba zárom évtizedeim megszerzett irodalmi-művelődéstörténeti tapasztalatait, és tizenkét éves szemmel-aggyal olvasni kezdem az Egri csillagokat. Közben sűrűn kérem Gárdonyi Géza bocsánatát ezért a merényletért, de – ő meg fogja érteni! – kísérlet ez a javából. Szépnevű pedig kérdez:

– Nagyi, mi az, hogy „Derdő, uttyunk!”?

– Gergő, ússzunk! – feleli Nagyi.

– De miért beszél így?

– Mert még kicsi, nem tud tisztán beszélni! – Világos!, – Nagyi megnyugszik. Aztán föltűnik Sárközi cigány, szavai között a „sábád”, a „sálonná”, a „mégdeglek” és hasonlók.

– De miért beszél így? – jogos az újabb kérdés, jogosulatlan volna a válasz, Sárközi nem kicsi. Ő cigány, azaz roma. (Na, még ez is!)

– És a nyolc éves fiú miért mondja a négy éves lánynak, hogy *kis asszony*? – a kérdés meglepi Nagyt.

– Nem *kis asszony*, hanem *kisasszony*, az más, az udvarias megszólítása a férjezetlen, fiatal lányoknak. – Vigyázz, Nagyi! – szól magának a Nagyi. Ha most megkérdezi, mi az „udvarias”, a „férjezetlen”, mit válaszolsz?

– De Vica gyerek. Dedós! – biggyeszi hozzá. – És miért „Várjon!”?

– Mert magázódnak. Vagyis Gergő, a parasztfiú magázza Vicát, az úri *kisasszonyt*. – Kellett neked új fogalmakat bevezetni! – korholja önmagát Nagyi.

– Magázza? – szépnevű értetlensége növekszik, ő még a Nagyt is tegezi. Természetesen.

Én meg közben elfogadható választ fogalmazok tizenkét éves magam számára, hogy mi is az a „három részre szakadt ország”? Hogy kerül ide (oda, akkor) a német és a török, amikor ma kontinensnyi távolság választ el tőlük? Hogyan lehet két király (szépnevű még egyet is nehezen képzel el, nem kettőt!), egy német meg egy törökbarát magyar. És akkor elkottyantom:

– Százötven évig volt nálunk a török.

– Milyen török?

– Hát a török császár, török birodalom, török hadsereg, török megszállás, török átok...!

Szépnevű nagy szemet kerekít: – Itt nálunk? – kezével bizonytalan kört rajzol, amibe a családi házon kívül legfeljebb a kerület meg a jó hírű iskola fér bele.

– Az országban, az akkori országban, amely aztán három részre szakadt. Az akkori Magyarország.

Szépnevű ezt már nem hiszi el, nem is hiheti, a dolog olyan valószínűtlen és érthetetlen. (Tényleg az!) A török (törökök) ma ugyebár „feltörekvő, dolgos nép”, akik buzgón kocogtatnak az Európai Unió kapuján, ötvenmillió fogyasztó, aligha kell százötven évig várakozniuk, amíg szélesre tárják előttük a kaput. Szépnevű tudja ezt a tévéhíradóból. Miért kell hát őket olyan nagyon ijesztő színben föltüntetni? És ez a százötven év! Szépnevű tizenkét éves, és szörnyen öregnek érzi magát. A Nagyiék alkalmanként három-négy órát vannak náluk délután, aztán hazamennek. (Hát, a törökök nem ilyenek voltak. Azok a régi törökök!) A 36. oldalon megérkezik Dobó István az öreg Ceceyhez, és vége a harmadik fejezetnek, megkönnyebbülten teszem le a könyvet. Kezdem érteni, mit nem ért rajta a gyerek. A mai, a tizenkét éves.

Puskázom, belelapozok szépnevű tizenkét éves történelemlétkönyvébe: ókor, szalamiszi csata, Pompeji, Hannibal ante portas... Akkor még jövőre se fogják megtudni, hogy 1526-ban az ország három részre szakadt. (Három részre? Számoljunk csak utána...!) Se Zápolyát, se Ferdinándot, se a Jedikulát, se Egert...

Gárdonyi bőven méri a párbeszédet, a gyermekolvasó nehezen képes megjeleníteni a beszélők környezetét, pótolni a párbeszéd kihagyásait. A felnőtt talán

könnyebben teszi, de lehet, hogy mindez másképp van. Néhány éve egy másik szépevű (már tizenkettőnél idősebb, és nem mint kötelezőt) olvasta Jókai Mór *Arany ember*-ét. Olvasta volna..., de az ötödik oldalon föllázadt a hosszadalmas környezetfestés ellen. (Az Al-Duna a magyar próza talán legszebb tájleírása, valóban, kb. harminc oldal terjedelmű.) Csak a szülői tekintély latba vetése és némi ajándék ígérete nyomán rágta át magát a Vaskapun, a könyv végül is a nyaralása nagy élménye lett.

Ugyanő ugyanazon évben a *Tanár úr kérem*-et is olvasta, fölháborodva utasította el az avult és riasztó iskolaképet, szemétládáival, tintásüvegjeivel, zord tanáraival és szorongó-öntelt kamaszdiákjaival. Hogy humor volna a könyvben és életes vidámság, mindebből semmit nem volt hajlandó elfogadni.

Sokkal jobban Mikszáth se járt, a *Beszterce*, a *Nosztty*, az elbeszélések nagy része alig volt olvasható olvasmány számára-számukra. Miért beszélnek annyit latinul, meg tótul? (Még jó, hogy nem csehszlovákul!) Azért, ahol nem beszéltek és nem szóttek cselet, ott hatott, ott sugárzott a Mikszáth-próza, de nem ez volt a többség.

Egy könyv, kettő, három? Egy gyerek, kettő? Kötelező, szabadon választott? Valójában teljesen mindegy. Vagyis: a határ nem a kötelező és a nem-kötelező között húzódik, lehet okosan közelíteni, és kedvet csinálni a kötelezőhöz is. (Mi – már megint a saját, évtizedek előtti iskolámra hivatkozom – természetesnek vetjük az elolvasnivalót, a „kötelező” minősítésnek nem tulajdonítottunk olyasfajta sokkoló hatást, mint manapság a diákok is, a pedagógiai szakírók is.)

Valahol máshol van a határvonal, vagy – egyre inkább – a szakadék. A történelmi regény lelkét azért mégiscsak a történelem jelenti, régi idők emberei, hétköznapi és ünnepei. Szokásai és viselete, nyelve és gondolkodásmódja. Ami lényegénél fogva különbözik a maitól. Ez a történelem néha meghökkentően közel áll, néha megmosolyogtatóan távol. A rejtvényfejtés izgalmából is ígér valamit az a száz-százötven éves regény. A nyelv formálódását és állandóságát egyszerre érezteti, bevilágítja az út kezdetét vagy korábbi állomásait, amelynek mi a mai végpontját ismerjük. Igen, így gondolja ezt az olvasó, aki olvas, de nem így, aki idegesen átlapozza a könyvet, mielőtt elmegy a videó- vagy DVD-kölcsönzőbe. Csak hát... Csak hát a feladat (amit a jó nevű iskola lelkes irodalom-tanárnője júniusban rájuk rótt) a könyv elolvasása volt, ami – hatszáz oldal esetében – egy hetet, kettőt jelent, esetleg az egész nyarat, nem pedig másfélórás filmbámulást egy esős délutánon. Mert a kettő más, de ezt minek magyarázzam...?!

A múltat (a múltunkat!) annyiszor töröltük már el végképp, írtuk fölül, tagadtuk meg és le, hogy nem csoda, ha a gyerekek (a társadalomnak már régen a többségét jelentő ifjú és középnemzedékek) tudni se akarnak róla, nagyra nőtt bizalmatlansággal szemlélik, tudatos értetlenkedéssel kifogásolják a régmúlt nyilvánvaló másságát, és a legmaibb maiságba menekülnek. Életmódban, szóhasználatban, olvasmányban. A történelemtanár sóhajtozva panaszolja, hogy nem tud bizonyos történelmi korokat, napokat megtanítani a diákjainak, mert „nincs könyv”. Nincs könyv 1956-hoz, nincs „a magyar nép zivataros századaihoz”, nincs a Don-kanyarhoz, nincs az emigrációhoz, nincs Szárazajtához, a szerb „hideg napokhoz” és mindig ahhoz, amihez kell, vagyis ahhoz, amihez Isten őrizz, hogy

legyen. És a diák (aki nem ostoba, csak kora folytán híján van ilyen-olyan információnak!), a diák látja a tanára, az iskolája, a kormányzata, a társadalma vakfoltjait, ideges vagy szégyenkező dadogását. És elfordul maga is a történelemtől, különösen a történelemnek azoktól a mozzanataitól, ahol a konfliktus, a tragédia, a következmények legkisebb jelét látja. No problem..., csak az ne! Se ma, se régen, se egy napig, se százötven évig.

A lelkes irodalom-tanárnő aztán szeptember első magyaróráján félretolta a saját korábbi rendelkezését: nem kéri számon az Egri csillagokat – majd a tanév végén. A regény ott áll négyszáz oldalig olvasottan. Hadd kérdezzek most én: „Tanárnő, kérem, azt tetszik gondolni, a bolonddá tett gyerek még egyszer kézbe fogja venni azt a könyvet? Ugyan már! Az elolvasottakat is elfelejti. És jövőre hogy tetszik majd rábeszélni akármilyen olvasmányra?”

Gárdonyi egyetlen regényéről van szó (a *Láthatatlan ember* „avult”, az *Isten rabjai* „klerikális reakció”), Jókaitól: amiből film készült, Mikszáthtól hasonlóképpen. A film – bízunk benne – inkább rásegít az olvasásra (az *Egy magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, *A kőszívű ember fiai* esetében), a regény és a film együtt fogyasztható. Vagy – ne legyen igazam! – a film szép lassan kiszorítja a regényt? És akkor még el se hangzott a neve *Eötvös József*nek, *Kemény Zsigmond*nak, de még *Krúdy*nak sem. Elképzeli akár egyetlen pedagógus is, hogy az *Özvegy és leányát* a filmsorozat láttán akár egyetlen diákjuk is kézbe veszi és elolvassa? A történelem visszagyömöszölődik szépen a történelmi regényekbe, azok meg a polcon maradnak, egerek-pókok örömére. A „szakadék” túlsó oldalán...

Gárdonyi Géza fölé, az egri várban azt írták tisztelői: „Csak a teste...!”, a szelleme – vélték – műveiben, közöttünk él tovább. Jókai, Mikszáth és a többiek művei ugyanúgy a magyar múlt szellemét, nyelvét, gondolkodásmódját és formálóit örökítették meg. Vajon ez a szellem valóban közöttünk lakozik, újra- és újraéled nemzedékek újjászületésével, vagy visszaebrudaltatik a föld alá?